অধ্যায় ১৪ ঃ লোকপৰিৱেশ্য কলা

অধ্যায় গাঁথনি

১৪.১ উদ্দেশ্য

১৪.২ পৰিচয়

১৪.৩ লোকপৰিৱেশ্য কলা

১৪.৪ অসমৰ লোকপৰিৱেশ্য কলা

১৪.৪.১ লোকসংগীত

১৪.৪.২ লোকনাট্য

১৪.৫ অসমৰ কেইটামান নিৰ্বাচিত লোকপৰিৱেশ্য কলা

১৪.৫.১ পুতলা নাচ

১৪.৫.২ ওজাপালি

১৪.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১৪.৭ অধিক জানিবলৈ

১৪.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১৪.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

১৪.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- লোকপৰিৱেশ্য কলা মানে কি সেই বিষয়ে অৱগত হ'ব
- অসমৰ লোকগীত সম্পর্কে ধাৰণা লাভ কৰিব
- অসমৰ লোকনৃত্যৰ চমু পৰিচিতি লাভ কৰিব
- অসমৰ লোকবাদ্যসমূহৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিব
- অসমৰ সমৃদ্ধ লোকনাট্য পৰম্পৰাৰ বিষয়ে জ্ঞাত হ'ব
- ওজাপালি নামৰ লোকনাট্যানুষ্ঠান বিধৰ বিবিধ দিশ সম্পর্কে জ্ঞাত হ'ব
- লোকনাট্যানুষ্ঠান পুতলা নাচ সম্পর্কে অৱগত হ'ব।

১৪.২ পৰিচয়

ইয়াৰ আগৰ অধ্যায়কেইটিত আপুনি অসমৰ লোকসংস্কৃতিৰ সম্যক ধাৰণা লাভ কৰি অসমৰ লোকসমাজত প্রচলিত বিবিধ লোকাচাৰ, অসমৰ ভৌতিক সংস্কৃতি সম্পর্কে অধ্যয়ন কৰিলে। এই অধ্যায়টিত আমি অসমৰ লোকপৰিৱেশ্য কলাৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিম।

আপুনি নিশ্চয় জানে যে যিবোৰ কলা পৰিৱেশন কৰা হয় গীত, নৃত্য আৰু অভিনয়ৰ

জৰিয়তে সেইবোৰ কলাকে পৰিৱেশ্য কলা বোলে। সাধাৰণভাৱে ক'বলৈ হ'লে যিবোৰ কলাৰ আনুষ্ঠানিক বা অন্যান্য ৰূপত পৰিৱেশনীয় ৰূপ এটা থাকে, যেনে — গীত, নৃত্য, নাট্য — সেইবোৰেই পৰিৱেশ্য কলা। এই বিষয়ে ইতিমধ্যে আপুনি সত্ৰীয়া পৰিৱেশ্য কলা শীৰ্ষক অধ্যায়টোত অধ্যয়ন কৰি আহিছে। এই অধ্যায়টিয়ে আপোনাক অসমৰ লোকসমাজত প্ৰচলিত বিভিন্ন লোকগীত, লোকনৃত্য, লোকবাদ্য আৰু লোকনাট্যৰ বিষয়ে পৰিচয় জ্ঞাপন কৰিব। অসমত বিবিধ শৈলীৰ লোকপৰিৱেশ্য কলাৰ প্ৰচলন আছে। তাৰে কেইটামান নিৰ্বাচিত লোকনাট্যৰ বিষয়ে আমি এই অধ্যায়টোত বহলাই আলোচনা কৰিম।

১৪.৩ লোকপৰিৱেশ্য কলা

লোকসমাজ প্ৰধানতঃ কৃষিভিত্তিক। কৃষিভিত্তিক সমাজৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ লগত জড়িত হৈ আছে বিভিন্ন বিশ্বাস, আচাৰ-অনুষ্ঠান, বিভিন্ন ধৰ্মীয় পৰম্পৰা তথা লোকমনোৰঞ্জন। কৃষিকাৰ্যৰ আৰম্ভণিৰ পৰা আৰম্ভ কৰি শস্য চপোৱালৈকে নাৰী-পুৰুষৰ উৰ্বৰতাজনিত বিবিধ লোকাচাৰ, ধৰ্মীয় পৰম্পৰা, লোকমনোৰঞ্জন, কৰ্মস্পৃহা বৃদ্ধি আদি বিভিন্ন কাৰকৰ আধাৰতেই গীত, নৃত্য আৰু নাট্যৰ সৃষ্টি হয়। এই গীত, নৃত্য আৰু লোকনাট্যৰ সমষ্টিয়েই হ'ল লোকপৰিৱেশ্য কলা।

ইতিমধ্যে আলোচনা কৰি অহা হৈছে যে লোকসংস্কৃতিবিদ ৰিচার্ড এম. ডৰচনে লোকসংস্কৃতিক মূলতঃ চাৰিটা ভাগত ভাগ কৰিছে। ইয়াৰে চতুৰ্থটোৱেই হৈছে লোকপৰিৱেশ্য কলা। প্ৰখ্যাত কলাতত্ত্ববিদ ড° কপিলা ব্যাৎসায়নে মন্তব্য কৰিছে যে— গ্ৰাম্যসমাজৰ, মূলতঃ কৃষিকৰ্মৰ জড়িত এচাম পাৰদৰ্শী গায়ক, নৰ্তক, অভিনেতা ক্ৰমান্বয়ে এনে পৰিৱেশ্য কলাসমূহৰ ধাৰক তথা বাহকৰ স্বাৰ্থত কৃষিকৰ্মৰ সৈতে বিচ্ছিন্ন হৈ এই কলাসমূহৰ বৃত্তিধাৰী হৈ পৰিল। এই লোকসকলে ভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাই পৰিভ্ৰমণ কৰিছিল আৰু জনসমাজত নাট, ভাট, গন্ধৰ্ব, বৈৰাগী, বীণকাৰ আদি পৰিচয়ৰে জনাজাত হৈ পৰিল। পাণিনিৰ দিনত এওঁলোক স্বীকৃতিপ্ৰাপ্ত হৈ ভাৰতীয় আন্তঃগাঁথনিত সংঘটিত সংস্কাৰ আন্দোলনৰ বাহক হিচাপে চিহ্নিত হ'ল। কালক্ৰমত এওঁলোকৰ পৰিৱেশ্য কলাসমূহে ভাৰতৰ সামাজিক, সাংস্কৃতিক পৰিৱৰ্তনৰ আহিলা হিচাপে গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। ভবাই, নৌটঙ্কী, ওত্তান, খুন্নাল আদি সমসাময়িক কলাসমূহ এই ৰীতিৰ বুলি তেওঁ মন্তব্য কৰিছে। এনে ধৰণৰ কলাসমূহৰ আংগিকগত কলা-কৌশল, ৰচনাৰীতি, অনুষংগ অনুধাবন কৰিয়েই লোকনাট্য, পৰম্পৰাগত নাট্য, লোকনৃত্য আখ্যা দিয়া হৈছে।

বৈদিক যুগৰ পৰাই ভাৰতৰ পৰিৱেশ্য কলাসমূহৰ বিকশিত ৰূপ প্ৰতিভাত হয়। ভৰতমুনিৰ ৰচনা বুলি খ্যাত পঞ্চম বেদস্বৰূপ *নাট্যশাস্ত্ৰ*ই ইয়াৰ প্ৰমাণ দাঙি ধৰে। তেওঁ প্ৰতিখন বেদৰ পৰা, ক্ৰমে— *ঋকবেদৰ* পৰা বিষয়বস্তু, *সামবেদৰ* পৰা সংগীত, *যজুবেদৰ* পৰা অংগী-ভংগী আৰু *অথৰ্ববেদৰ* পৰা ৰস গ্ৰহণ কৰি তেওঁ *নাট্যশাস্ত্ৰ* লিখি উলিয়ায়। তেওঁ *নাট্যশাস্ত্ৰত* 'লৌকিকী' আৰু 'নাট্যধৰ্মী' শব্দটো প্ৰয়োগ কৰালৈ চাই লোকনাট্য পৰম্পৰাৰ কথা অনুধাৱন কৰাটো সহজ হৈ পৰে। তদুপৰি *নাট্যশাস্ত্ৰত* কোৱা হৈছে—

স্বভাৱভাৱোপগতং শুদ্ধত্ত্ববিকৃকতং তথা।

লোক বার্তা ক্রিয়াপেতমমঙ্গলীলা বিৱর্জিতম্।।
স্বভাৱভিন্নযোপেতং নানা স্ত্রী পুৰুষাশ্রয়ম্।
যদীদৃশং ভৱেন্নাট্যং লোকধর্মী তু সা স্মৃতা।।

অর্থাৎ যত লোক স্বভাৱ অনুসৰি ভাব প্রদর্শন কৰা হয়, সৰল তথা অকৃত্রিম ক্রিয়া কলাপ, তথা সামান্য প্রজাজনৰ আচাৰ-আচাৰণক বিষয়বস্তু ৰূপে কৌশলপূর্ণ ভাব-ভংগী বর্জিত আংগিক অভিনয়েৰে সহজ সৰলভাৱে প্রদর্শন কৰা হয় আৰু য'ত বিভিন্ন ধৰণৰ স্ত্রী-পুৰুষে অংশগ্রহণ কৰে তেনে নাট্যানুষ্ঠানেই লোকধর্মী। এই বক্তব্যৰ পৰা আমি তদানীন্তন সমাজত লোকপৰিৱেশ্য কলাৰ স্থিতি সম্পর্কে স্পষ্ট আৰু পৰিষ্কাৰ ধাৰণা লাভ কৰোঁ।

উল্লেখযোগ্য যে নাট্যকলাত নৃত্য-গীত-বাদ্য আৰু অভিনয় জড়িত থকাৰ বাবে ইয়াক পৰিৱেশ্য কলাৰ সম্পূর্ণ ৰূপ বোলা হয়। আনহাতে স্বতঃস্ফূর্ত অংশগ্রহণ আৰু সর্বাত্মক অভিব্যক্তিয়েই হ'ল লোকপৰিৱেশ্য কলাৰ মূল বৈশিষ্ট্য।

এই আলোচনাৰ পৰা আমি ধাৰণা লাভ কৰিলোঁ যে ভাৰতত লোকপৰিৱেশ্য কলা অতীত কালৰে পৰা প্রৱহমান হৈ আহিছে। মূলতঃ লোকসমাজৰ বিভিন্ন উৎসৱ, ধর্মীয় পৰম্পৰা, ঐন্দ্রজালিক ক্রিয়াৰ অনুষংগতে লোকনাট্যৰ সৃষ্টি। সেই বাবেই *Dictionary of World Literature* (J.T. Shipley)ত কোৱা হৈছে— Folk drama began in primitive pragan rites and magic ceremonies of song and dance. এই বিষয়ে আমি যোৱা যাণ্মাসিকত বহলাই আলোচনা কৰি আহিছোঁ বাবে ইয়াত পুনৰাই আলোচনা কৰা নহ'ল।

জানি থোৱা ভাল

পৰিৱর্তনশীল সময়ৰ বুকুত লোকপৰিৱেশ্য কলা আৰু শাস্ত্রীয় পৰিৱেশ্য কলাৰ মাজত পাৰস্পৰিক সংযোগ সংঘটিত হৈছে। বর্তমান সমাজত নগৰীয়া দর্শক-শ্রোতাৰ বাবে বেছি আকর্ষণীয় হৈ পৰিছে লোকপৰিৱেশ্য কলাসমূহ। এইবোৰক আধাৰ হিচাপে লৈয়েই আধুনিক পৰিৱেশ্য কলাসমূহত ন ন ধাৰণাৰ উন্মেষ ঘটিছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ *নাট্যশাস্ত্রৰ* প্রণেতা কোন?

.....

১৪.৪ অসমৰ লোকপৰিৱেশ্য কলা

পৃথিৱীৰ অন্যান্য সমাজবোৰত প্রচলিত থকা লোকপৰিৱেশ্য কলাৰ সমগোত্রীয় বিভিন্ন লোকপৰিৱেশ্য কলা অসমতো অতি প্রাচীন কালৰে পৰা প্রচলিত হৈ আহিছে। ইয়াৰ প্রাচীনত্বৰ

কথা আমি গম পাব পাৰোঁ ভৰতমুনিৰ নাট্যশাস্ত্ৰত থকা উল্লেখৰ পৰা। তাত উল্লেখ আছে—

চতুর্বিধা প্রবৃত্তিশ্চ প্রোক্তা নাট্য প্রয়োগতঃ।
আবন্তী দাক্ষিণাত্যাশ্চ পাঞ্চলী ওড্রমাগধী।।

ইয়াৰে ওড্রমাগধীয়ে অংগ, বংগ, কলিংগ, ওড্র, মগধ, পুণ্ড্র, নেপাল, প্রাগ্জ্যোতিষ আদি ঠাই সামৰিছে। এই বক্তব্যৰ পৰাই আমি অনুমান কৰিব পাৰোঁ যে প্রাচীন কালৰে পৰাই অসমত লোকপৰিৱেশ্য কলাৰ পৰম্পৰা প্রৱহমান। অসমৰ লোকপৰিৱেশ্য কলাসমূহক তলত দিয়া বিভাজন মতে আলোচনা কৰিব পাৰি।

১৪.৪.১ লোকসংগীত

শাৰংগদেৱৰ *সংগীত ৰত্নাকৰ* পুথিত সংগীতৰ সংজ্ঞা দিয়া হৈছে এনেদৰে— "গীতং বাদ্যং নৃত্যং ত্রয়ং সংগীত মুচ্যতে।" — অর্থাৎ সংগীত বুলি ক'লে আমি বুজোঁ যে ই গীত, বাদ্য আৰু নৃত্যৰ সমষ্টি। সুৰ সঞ্চাৰ কৰি বাদ্যযন্ত্ৰৰ সহযোগত পৰিৱেশন কৰা কবিতাই গীত। ইয়াত গীতৰ ভাব আৰু ৰস দর্শকৰ চিত্তলৈ কঢ়িয়াই নিবৰ বাবে যিখিনি অভিনয় আৰু অভিনয় প্রকার্যৰ সংযোগ কৰা হয় সেয়াই নৃত্ত বা নৃত্য। এই তিনিটাৰ সহযোগত সৃষ্টি হয় সংগীতৰ। লোকসংগীতৰ ক্ষেত্রটো একেই কথা খাটে। অর্থাৎ লোকগীত, লোকনৃত্য আৰু লোকবাদ্যৰ সমন্বয়েই হ'ল লোকসংগীত।

জানি থোৱা ভাল

লোক সংস্কৃতিবিদ ৰিচার্ড এম. ডৰচনে লোকপৰিৱেশ্য কলাক পুনৰ তিনিটা ভাগত ভাগ কৰিছে। যথা—

(ক) লোকসংগীত
(খ) লোকনৃত্য
(গ) লোকনাট্য

তেওঁ কৰা বিভাজন মতে অসমীয়া লোকপৰিৱেশ্য কলাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিলে কিছু ক্ষেত্রত অসুবিধান সন্মুখীন হোৱা যায়। কাৰণ ভাৰতীয় ধাৰণা মতে সংগীতৰ ভিতৰতে নৃত্য, গীত আৰু বাদ্য সোমাই থাকে। সেই বাবে অসমৰ লোকপৰিৱেশ্য কলাৰ বিভাজনৰ ক্ষেত্রত দ্বিতীয়টো বাদ দিয়া হ'ল। লোকসংগীতৰ ভিতৰতে লোকনৃত্য আৰু লোকবাদ্য-যন্ত্ৰৰ কথাটি সোমাই থকা বাবে লোকনৃত্যক বেলেগ এটা বিভাগ হিচাপে আলোচনা কৰা প্রয়োজনীয়তা উপলব্ধি কৰা নহয়।

- *লোকগীত ঃ* সাধাৰণতে আমি লোক কবিতাৰাজিকে লোকগীত বুলি অভিহিত কৰোঁ যদিও সেয়া শুদ্ধ বুলি কোৱা টান। কাৰণ ইয়াত সাংগীতিক দিশটোৰ প্রতি গুৰুত্ব দিয়া নহয়। কিন্তু লোকগীত হ'বলৈ হ'লে তাত সুৰ-তাল-বাদ্যৰ সংযোজন

ঘটাব লাগিব। লোকগীতসমূহ মৌখিক পৰম্পৰাৰে প্ৰৱাহিত হৈ আহিছে বাবে তাৰ সুনিৰ্দিষ্ট স্বৰলিপি লিপিবদ্ধ অৱস্থাত পোৱা নাযায়। সেই বাবে স্থান বিশেষে সুৰ, তাল, বাদ্যৰ উপৰি গীতৰ পাঠাংশৰো অমিল লক্ষ্য কৰা যায়। লোকগীতসমূহৰ লগত সম্পৃক্ত হৈ থাকে নৃত্য। লোক মনক আৱেগ চঞ্চল আৰু প্ৰাণৱন্ত কৰিবৰ বাবেই নৃত্য সংযোগ কৰা হয়।

অসমৰ লোকসমাজখনো বিভিন্ন লোকসংগীতেৰে ভৰি আছে। গীতৰ বিষয়বস্তু তথা পৰিৱেশন কৰা অনুযংগ অনুসৰি ইয়াক তলত দিয়া ধৰণে বিভাজিত কৰি আলোচনা কৰিব পাৰি। যথা —

- উৎসৱ-অনুষ্ঠানমূলক গীত ঃ লোকসমাজ এখন বিভিন্ন পৰম্পৰাগত বিশ্বাস, আচাৰ-অনুষ্ঠান, ধৰ্মীয় পৰম্পৰাৰ আধাৰতে আৱৰ্তিত। মূলতঃ খেতি বা কৃষিকৰ্মৰ লগত জড়িত বিভিন্ন উৰ্বৰতাজনিত বিশ্বাস, ধৰ্মীয় পৰম্পৰাৰ আধাৰতে যিবোৰ গীত পৰিৱেশন কৰা হয় সেইবোৰকে উৎসৱ-অনুষ্ঠানমূলক গীত বোলা হয়। অসমৰ দুটি মান প্ৰধান উৎসৱ-অনুষ্ঠানমূলক গীত হ'ল বিহুগীত, হুঁচৰি গীত, বিয়ানাম বা গীত আদি।

  ব'হাগৰ সময়ত অসমৰ আকাশত ঢোল-পেঁপাৰ মাতৰ লগে লগে কিছুমান গীত মুখৰিত হৈ উঠে। এইবোৰকে বিহুগীত বোলা হয়। এই গীতসমূহ প্ৰেম-প্ৰণয়মূলক যদিও ইয়াত উৰ্বৰতাজনিত বিশ্বাস জড়িত হৈ আছে। ঠিক সেইদৰে হুঁচৰি নামো বিহুৰ সময়তে গোৱা হয়। অসমীয়া সমাজত প্ৰচলিত বিয়ানাম বা গীতসমূহ অসমীয়া সংগীতৰ অমূল্য সম্পদ। এইবোৰৰ মাজেদি 'স্মৃতি শাস্ত্ৰৰ নীতিৰ দ্বাৰা সংযত পৱিত্ৰ মিলনৰ মধুৰ ভাব ধ্বনিত হয়' বুলি ড° মহেশ্বৰ নেওগে মন্তব্য কৰিছে। বিয়া নামৰ লগত জড়িত আন এবিধ গীত হ'ল যোৱানাম। নামনি অসমত এইবিধ গীতক খিচাগীত বোলে।

  অসমৰ আন অনুষ্ঠানমূলক গীতবোৰৰ ভিতৰত— ভেকুলী বিয়াৰ গীত, মহোহো গীত, চূড়াকৰণৰ গীত, কাতিপূজাৰ গীত, বাঁশপূজাৰ গীত, মনসাপূজাৰ গীত, হোলি গীত, আইনাম, সুবচনীৰ গীত, অপেচৰীৰ গীত, হুদুম পূজাৰ গীত, সোণাৰায় (ব্যাঘ্ৰদেৱতাৰ) পূজাৰ গীত, গোসাঁই নাম, তোলনী বিয়াৰ গীত, ইত্যাদি উল্লেখযোগ্য। প্ৰণিধানযোগ্য যে উৎসৱ-অনুষ্ঠানমূলক গীতসমূহত স্থানীয় লোকাচাৰ আৰু ভাষাৰ প্ৰয়োগ ঘটিলেও ভাবৰ ঐক্য, প্ৰকাশভংগীৰ অকৃত্ৰিমতা আৰু অনুভৱৰ আন্তৰিকতা সাধাৰণতে দেখিবলৈ পোৱা যায় বুলি ড° সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাই মন্তব্য কৰিছে।

জানি থোৱা ভাল

অসমৰ অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলাত লোকগীতৰ বৈচিত্র্যৰ আধিক্য লক্ষ্য কৰা যায়। মূলতঃ এই অঞ্চলটিত কেইবাটাও সংস্কৃতিৰ সংযোগ ঘটাৰ ফলত বা সমন্বয় সাধন হোৱা বাবে এয়া হৈছে বুলি অনুমান কৰিব পাৰি।

- আখ্যান গীত ঃ যিবোৰ গীতত কোনো এটা আখ্যান জড়িত হৈ থাকে তাকে আখ্যান গীত বোলা হয়। অসমীয়া আখ্যান গীতসমূহক পুনৰ তিনিটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি— (ক) বুৰঞ্জীমূলক (খ) কিম্বদন্তিমূলক আৰু (গ) জনশ্রুতিমূলক।

  (ক) বুৰঞ্জীমূলক ঃ যিবোৰ আখ্যান গীতত কোনো বুৰঞ্জীমূলক কাহিনীৰ কথা বর্ণনা কৰা হৈছে তেনে গীতকে বুৰঞ্জীমূলক আখ্যান গীত বোলে। অসমৰ কেইটিমান উল্লেখযোগ্য বুৰঞ্জীমূলক গীত হ'ল— বৰফুকনৰ গীত, নাহৰৰ গীত, মণিৰাম দেৱানৰ গীত, হৰদত্ত-বীৰদত্ত গীত, জয়মতী কুঁৱৰীৰ গীত আদি।

  (খ) কিম্বদন্তিমূলক ঃ যিবোৰ আখ্যান গীতৰ মূল ভেটি হ'ল জনসমাজত প্রচলিত কোনো জনশ্রুতি বা কিম্বদন্তি, তেনে গীতসমূহকে কিম্বদন্তিমূলক আখ্যান গীত বোলে। যেনে— ফুলকোঁৱৰৰ গীত, জনাগাভৰুৰ গীত, কমলা কুঁৱৰীৰ গীত, ৰাধিকা শান্তিৰ গীত আদি।

  (গ) কাল্পনিক ঃ কল্পনাক আধাৰ হিচাপে লৈ যিবোৰ আখ্যান গীত ৰচনা কৰা হৈছে তাকে কাল্পনিক আখ্যান গীত বোলা হয়। যেনে— কন্যাবাৰমাহী গীত, দুবলা শান্তিৰ গীত, জনধন বনিয়াৰ গীত, মধুমতীৰ গীত, ইত্যাদি।

- বিবিধ বিষয়ক গীত ঃ উল্লিখিত বিভাগ দুটাত অন্তর্ভুক্ত নোহোৱা গীতসমূহক এই বিভাগত অন্তর্ভুক্ত কৰা হৈছে। এই বিবিধ বিষয়ক গীতবোৰৰ ভিতৰত— নিচুকণি গীত, নাওখেলোৱা গীত, বৰশীবোৱা গীত, নাঙেলী গীত, চাহ পুৰাণৰ গীত, চট্‌কা গীত, জুনা গীত, মৈষাল গীত, মাহুতগীত (হাতীমাউতৰ গীত), ধান কটাৰ গীত, দেহবিচাৰ গীত, টোকাৰি গীত, নাগাৰা নাম, পগলা-পার্বতীৰ গীত, সদাশিৱৰ গীত, জিকিৰ আৰু জাৰী, ইত্যাদি উল্লেখযোগ্য।

  উল্লেখ্য যে এই গীতসমূহৰ বিষয়বস্তু বা অনুষংগৰ কথা বিবেচনা কৰি বিভিন্ন সংস্কৃতিবিদে এই বিভাগ কেইটিক পুনৰ কিছুমান সৰু সৰু বিভাজনত বিভক্ত কৰিও আলোচনা কৰিছে। যেনে— শ্রমৰ সৈতে জড়িত গীত (ধান কটাৰ গীত), শিশুৰ সৈতে জড়িত গীত (নিচুকণি গীত), সংস্কাৰমূলক গীত

(উপনয়ণৰ গীত), ব্যংগ প্রধান গীত (চট্‌কা গীত), প্রেম-প্রণয়মূলক গীত (বিহু গীত), ইত্যাদি। এনেদৰে বিচাৰ বিশ্লেষণ কৰিলে দেখা যায় যে অসমীয়া লোকগীতৰ ভঁৰাল বিবিধ উপকৰণেৰে ভৰি আছে। এই বিষয়ে এইখন পাঠ্যবিষয়ৰ প্রথমটো অধ্যায়টো আপুনি কিছু কথা অধ্যয়ন কৰি আহিছে। অৱশ্যে তাত অলপ বেলেগ ধৰণে শ্রেণী বিভাজন কৰি আলোচনা কৰা হৈছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ২ ঃ 'জনাগাভৰুৰ গীত' বিবিধ বিষয়ক লোকগীত হয়নে?

.....

➢ *লোকনৃত্য ঃ* সাধাৰণতে যি বোৰ নৃত্য পৰিমার্জিত, ৰীতিবদ্ধ, প্রণালীবদ্ধ নহয় তেনে নৃত্যকে লোকনৃত্য বোলা হয়। বিভিন্ন আচাৰ-অনুষ্ঠান, পৰম্পৰাগত ধর্মীয় বিশ্বাস, পূজা-উপাসনাৰ লগত জড়িত হৈ থকা লোকগীতসমূহৰ লগত লোকনৃত্য জড়িত হৈ আছে। সাধাৰণতে লোকগীতৰ নাম অনুসাৰেই তাৰ সৈতে সম্পর্কিত নৃত্যটিৰ নামকৰণ কৰা হয়। আনহাতে বহুসময়ত ইয়াৰ নামকৰণৰ লগত জড়িত হৈ থাকে সামাজিক অনুষংগ। সমাজৰ কোনো পৰম্পৰা, আচাৰ-অনুষ্ঠান আদিৰ অনুষংগ অনুসৰি গীত বা নৃত্যৰ নামকৰণ কৰা হয়। উদাহৰণস্বৰূপে বিহু উৎসৱৰ অনুষংগত পৰিৱেশন কৰা গীতসমূহ হ'ল বিহু গীত, ঠিক সেইদৰে ইয়াৰ লগত জড়িত নৃত্যটিয়েই বিহু নৃত্য।

জানি থোৱা ভাল

লোকনৃত্যৰ পৰাই শাস্ত্রীয় নৃত্যৰ উদ্ভৱ হৈছে। লোকনৃত্যৰ পৰিমার্জিত, ৰীতিবদ্ধ, প্রণালীবদ্ধ আৰু সুগঢ়ী ৰূপটোকেই শাস্ত্রীয় নৃত্য বোলা হয়। লোকনৃত্য প্রায়ে বৃত্তনৃত্য। লোকনৃত্যৰ সঞ্চাৰণ পদ্ধতি মৌখিক বা বাচিক।

অসমৰ বহু লোকনৃত্য অর্ধ নাটকীয় গুণসম্পন্ন হোৱা বাবে ইয়াক লোকনাট্যৰো অন্তর্ভুক্ত কৰা হয়। লোকগীতক মূলতঃ যিদৰে তিনিটা ভাগত ভাগ কৰি আলোচনা কৰিব পাৰি ঠিক সেইদৰে অসমৰ লোকনৃত্যসমূহকো মূলতঃ তলত দিয়া ধৰণে বিবেচনা কৰি আলোচনা কৰিব পাৰি। যথা— পূজা-উপাসনাৰ লগত জড়িত নৃত্য আৰু উৎসৱ-অনুষ্ঠানৰ লগত সম্পর্কযুক্ত নৃত্য।

❍ পূজা-উপাসনাৰ লগত জড়িত নৃত্য ঃ জনসমাজত প্রচলিত বিভিন্ন পূজা-উপাসনা পদ্ধতিসমূহৰ লগত ওতপ্রোতভাৱে সম্পর্কিত হৈ আছে নৃত্য।

সেইবোৰৰ ভিতৰত— পুতলা নাচ, ঢুলীয়া নাচ, ওজাপালি নাচ তথা বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ মাজত প্ৰচলিত দেওধা-দেউলা নাচসমূহ উল্লেখযোগ্য।

ওজাপালি অনুষ্ঠান দুই প্ৰকাৰৰ। ইয়াৰে এটা ভাগত মহাকাব্যক আশ্ৰয় কৰি আৰু আনটো ভাগত দেৱী পূজাৰ অনুষংগত গীত গাই নৃত্য কৰা হয়। ব্যাস-ওজাপালি, ভাউৰা ওজাপালি, দুৰ্গাবৰী ওজাপালি, সত্ৰীয়া ওজাপালি ইয়াৰে প্ৰথম ভাগটোৰ উদাহৰণ। ঠিক সেইদৰে সুকনান্নী ওজাপালি, মাৰে গান, পদ্মা পুৰাণৰ গান, বাঁশী-পুৰাণৰ গান, ভাসান যাত্ৰা আদি মহাকাব্য অনাশ্ৰয়ী বা শাক্ত অনুষংগ বা দেৱী পূজাৰ লগত জড়িত ওজাপালিৰ উদাহৰণ। অৱশ্যে ওজাপালি নৃত্য মাৰ্গীয় শৈলীৰ বুলি সমালোচকসকলে বিবেচনা কৰে। তথাপিতো ক'ব পাৰি সেয়া লোক পৰম্পৰাতেই আৰম্ভ হৈছিল।

আমাৰ অসমৰ বিভিন্ন লৌকিক পূজা-উপাসনাৰ অনুষংগত কোনো নিৰ্দিষ্ট এজনৰ গাত দেও উঠা বুলি বিশ্বাস কৰা হয়। ঐন্দ্ৰজালিক শক্তি সম্পন্ন আৰু ভৱিষ্যদ্বক্তাৰ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰি এজন বা একাধিক পুৰুষ বা মহিলাই এনে অনুষ্ঠানত নিৰ্দিষ্ট ধৰণে বিশেষ কিছুমান নৃত্য প্ৰদৰ্শন কৰে। এওঁলোকক আমি দেওধা, দেওধনী, দেধানী, দেউলা বুলি অভিহিত কৰোঁ। দেওধনী,দেৱদাসী, কাতিপূজাৰ নৃত্য, হুদুম পূজাৰ নৃত্য, বৰোসকলৰ খেৰাই নৃত্য, ৰাভাৰ ফাৰকান্তি নৃত্য, কাৰ্বিসকলৰ চমাংকান নৃত্য, মিচিংসকলৰ মিবু দাকনাম নৃত্য, বিভিন্ন জনগোষ্ঠীয়ে পালন কৰা মাৰৈ পূজাত কৰা নৃত্য আদি এই শ্ৰেণীৰ উল্লেখযোগ্য নৃত্য।

- উৎসৱ-অনুষ্ঠানৰ লগত জড়িত নৃত্য ঃ লোকসমাজত বহুতো পৰম্পৰাগত উৎসৱ-অনুষ্ঠান পালন কৰা হয়। পৃথিৱীৰ প্ৰায়বিলাক সংস্কৃতিতে প্ৰচলিত উৎসৱ-অনুষ্ঠানৰ লগত গীত আৰু নৃত্য সম্পৃক্ত হৈ থাকে। এইবোৰৰ লগত জড়িত নৃত্যসমূহকে আমি উৎসৱ-অনুষ্ঠানৰ লগত জড়িত নৃত্য বুলি অভিহিত কৰোঁ। অসমো ইয়াৰ উৰ্দ্ধত নহয়। অসমৰকেইটিমান উল্লেখযোগ্য এনে ধৰণৰ নৃত্য হ'ল— বিহু নৃত্য, হুঁচৰি নৃত্য, বৰোসকলৰ বাগৰুম্বা, বৈসাগু, বগেজৰী, ৰাভাসকলৰ সাথাৰ, বহুৰুঙী, মিচিংসকলৰ গুমৰাগ চমান, চঃ মান্‌নাম, কাৰৰ্বিসকলৰ দোমাহী কেকান, হাচ্ছা কেকান আদি।

  সমালোচকসকলে এই দুটি প্ৰধান ভাগৰ উপৰি কৃষিৰ লগত জড়িত তথা প্ৰেম-প্ৰণয় যাজ্ঞামূলক নৃত্য বুলি আন দুটা ভাগতো কিছুমান নৃত্য অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব বিচাৰে। কিন্তু এই দুয়োটা ভাগৰে নৃত্যসমূহো উৎসৱ-অনুষ্ঠানৰ লগতেই জড়িত বাবে তাতেই অন্তৰ্ভুক্ত কৰি ৰাখিব পাৰি।

- *লোকবাদ্য ঃ* লোকগীত আৰু লোকনৃত্য লগত ওতপ্ৰোতভাৱে জড়িত হৈ আছে বাদ্যযন্ত্ৰ। এটা জাতিৰ সংগীত প্ৰীতি আৰু শিল্প-কলা চেতনাৰ অন্যতম নিৰ্দশন

হ'ল বাদ্যযন্ত্রসমূহ। নৃত্য তথা গীতৰ তাল লয় ৰক্ষা কৰাৰ ক্ষেত্রত বাদ্যযন্ত্রৰ সংযোগ কৰাটো অপৰিহার্য। সংগীতৰ ক্ষেত্রত ধ্বনি সৃষ্টি কৰিবৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা যিকোনো উপাদানকে বাদ্যযন্ত্র বোলা হয়। লোকসংগীত বা শাস্ত্রীয় সংগীত সকলোতেই বাদ্যই গুৰুত্বপূর্ণ স্থান অধিকাৰ কৰি আছে। ভৰতমুনিৰ *নাট্যশাস্ত্রতো* বাদ্যযন্ত্রৰ কথা উল্লেখ আছে। বাদ্যযন্ত্রসমূহক মূলত চাৰিটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে। নাট্যশাস্ত্রত উল্লেখ আছে —

ততং চৈৱানদ্ধং ঘনং সুষিৰমেৱ চ।
চতুর্বিধং তু বিজ্ঞেয়মাতোদ্যং লক্ষণান্বিতম্।।

তত, অৱনদ্ধ, ঘন আৰু সুষিৰ— এই চাৰিটা শ্রেণীত বাদ্যযন্ত্রসমূহ বিভাজিত কৰিব পাৰি। উল্লেখযোগ্য যে অসমৰ লোকবাদ্যসমূহকো এই চাৰিটা শ্রেণীত বিভাজিত কৰি আলোচনা কৰিব পাৰি—

- তত বাদ্য ঃ যিবোৰ বাদ্যযন্ত্রত তাঁৰ বা তেনেধৰণৰ সামগ্রী সংযোগ হৈ থাকে তেনে বাদ্যযন্ত্রকে তত বাদ্য বোলা হয়। অসমৰ লোকসমাজত প্রচলিত প্রধান তত বাদ্যসমূহৰ ভিতৰত বীণ, বেনা, একতাঁৰ, দোতাঁৰা, টোকাৰী, গগনা, বৰোসকলৰ চেৰেজা, তিৰাৰ তন্দ্রাং, মিছিংসকলৰ গুংগা, ৰাভাসকলৰ বাদুংদুপ্পা উল্লেখযোগ্য।
- অৱনদ্ধ বাদ্য ঃ কোনো মাটিৰ বাচন, কাঠৰ ফোপোলা অংশ এটাত চামৰা চিয়াই এনে বাদ্যযন্ত্র নির্মাণ কৰা হয়। বহু লোকসংস্কৃতিবিদে অৱনদ্ধ বাদ্যকে আদিম বাদ্য বুলি ক'ব খোজে। বেদতো এইবিধ বাদ্যযন্ত্রৰ নাম উল্লেখ আছে। 'ভৌমী দুন্দুভি' বা 'ভাণ্ড' বুলি বেদত ইয়াক নামকৰণ কৰা হৈছে। অসমৰ এনে লোকবাদ্যৰ কেইটিমান উদাহৰণ হ'ল— ঢোল, ডগৰ, ঢাক, নাগাৰা, ডবা, ডম্বৰু, ঢোলক, ইত্যাদি। উল্লেখযোগ্য যে অসমৰ বিভিন্ন নৃগোষ্ঠীসমূহৰ মাজত ঢোল বিভিন্ন নামেৰে পৰিচিত। যেনে— মিচিংসকলৰ দুমদুম, বৰোসকলৰ মাজত খাম, খ্রাম, কার্বিসকলৰ মাজত ছেংব্রুপ ইত্যাদি। তদুপৰি অসমীয়া লোকসমাজত বৰঢোল, ঢেপাঢোল, জয়ঢোল, ৰাজাঢোল, কাঢ়াঢোল, বিহুঢোল, মাদল আদি বিভিন্ন প্রকাৰৰ ঢোল বাদ্য-যন্ত্র হিচাপে ব্যবহৃত হোৱা দেখা যায়।
- ঘন বাদ্য ঃ বাঁহ, কাঠ, শিল, মাটি বা ধাতুৰে নির্মিত যতনেৰে এডোখৰে সিডোখৰৰ ওপৰত কোবাই ঘনকার্য সম্পাদনেৰে শব্দৰ সৃষ্টি কৰি গীত বা নৃত্যৰ লগত সংযোগ কৰা হয়। ঘনকার্যৰ বাবে ব্যৱহৃত এনে বাদ্যসমূহকে ঘন বাদ্য বুলি কোৱা হয়। অসমৰ লোকসমাজত প্রচলিত কেইটিমান উল্লেখযোগ্য ঘন বাদ্য হ'ল — টকা, তাল, কৰতাল, খুটিতাল, মঞ্জুৰী, কাঁহ, বৰকাঁহ, ইত্যাদি। অসমৰ নৃগোষ্ঠীসমূহৰ মাজতো এনে ঘন বাদ্য প্রচুৰভাৱে ব্যৱহৃত হয়। যেনে—

মিচিংসকলৰ লুপি, বৰোসকলৰ জোথা, কাৰ্বিৰ ছেংছু, ৰাভাৰ কাসি, ইত্যাদি।

- সুষিৰ বাদ্য ঃ সুষিৰ পদৰ অর্থ বিন্ধা বা ফুটাযুক্ত। যিবোৰ বাদ্যযন্ত্রত থকা ফুটাত মুখেৰে ফুৰাই সাংগীতিক ধ্বনি সৃষ্টি কৰা হয় তাকে সুষিৰ বাদ্য বোলে। অসমৰ কেইবিধমান সুষিৰ লোকবাদ্য হ'ল — বাঁহী, কালি, পেঁপা, শংখ, সুতুলী, শিঙা, বৰোসকলৰ চিফুং, মিচিংসকলৰ দুম্গে, কাৰ্বিসকলৰ পংছে, ইত্যাদি।

এনেদৰে আলোচনা কৰিলে দেখা যায় যে অসমৰ লোকসংগীতৰ জগতখন বিভিন্ন মণি-মৰকতেৰে ভৰি আছে। বিভিন্ন লোকগীত, তাৰ লগত জড়িত নৃত্য তথা বাদ্য-যন্ত্রই অসমৰ লোকপৰিৱেশ্য কলাৰ এই দিশটোৰ সমৃদ্ধতাৰ কথাকেই প্রতিপন্ন কৰে। প্রধান কথাটি হ'ল লোকনৃত্য, লোকগীত আৰু লোকবাদ্য সকলোটি ওতপ্রোতভাৱে ইটোৰ লগত সিটো বান্ধ খাই আছে আৰু এইবোৰক পৃথকে আলোচনা কৰা কঠিন।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৩ ঃ শাস্ত্রীয় নৃত্যৰে আন এটা নাম লোকনৃত্য — কথাষাৰ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ।

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ বেদত 'ভৌমী দুন্দুভি' বা 'ভাণ্ড' বুলি কোন বিধ বাদ্যক নামকৰণ কৰা হৈছে?

.....

চিন্তা-চর্চা কৰক — ১৪.১

অসমৰ বিভিন্ন লোকবাদ্য তথা লোকনৃত্যৰ এখন তালিকা প্রস্তুত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰক।

১৪.৪.২ লোকনাট্য

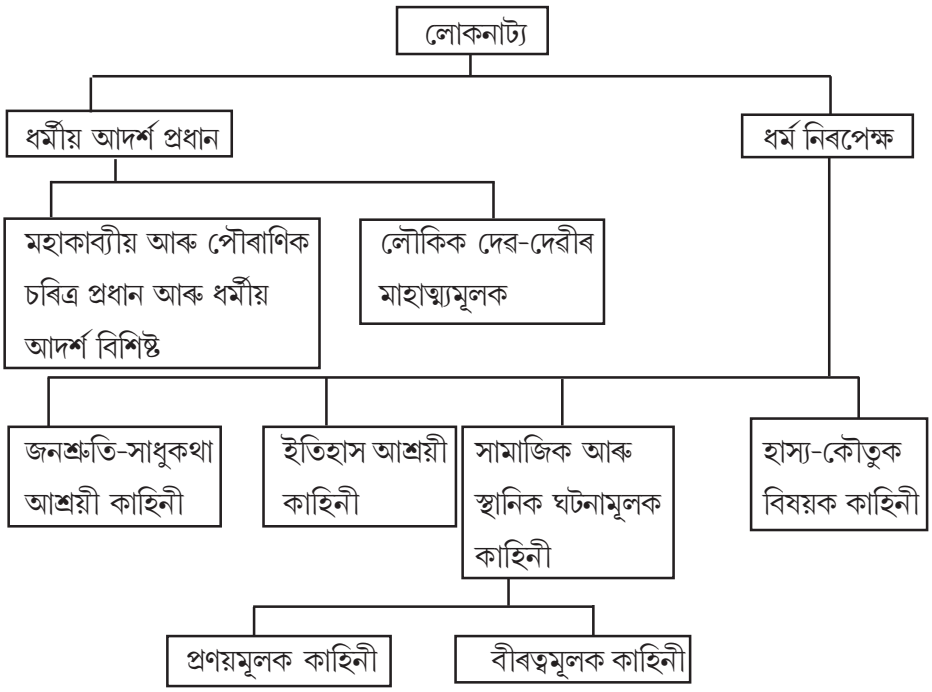
লোকনাট্য এক প্রকাৰৰ গীতাভিনয় বা নৃত্য-গীত-বাদ্য আৰু অভিনয়ৰ সমষ্টি। বহুসময়ত লোকনাট্যত নৃত্য-গীতৰ আধিক্যহে দেখা যায়। লোকনাট্যৰ সৃষ্টিৰ মূলতে আছে বিভিন্ন ধর্মীয় কৃত্য আৰু উৎসৱ-অনুষ্ঠান। সাধাৰণতে লোকনাট্যৰ এক নির্দিষ্ট লিখিত ৰূপ পোৱা নাযায়। অতীজৰে পৰা বর্তমানলৈকে বিবিধ লোকনাট্যৰ কাহিনী আৰু ৰূপ অলিখিতভাৱেই প্রৱহমান হৈ আহিছে। গঞাসমাজৰ জনগণৰ জীৱনৰ পটভূমিত যি নাট্যধর্মী ৰচনা মৌখিক ৰূপত ৰচিত হয়, যত কাহিনী আশ্রিত চৰিত্র আৰু চৰিত্রানুযায়ী সংলাপ, গীত, নৃত্যৰ লগতে লোকবাদ্যৰ সমাহাৰ ঘটোৱা হয় তাকে লোকনাট্য আখ্যা দিব পাৰি।

ভাৰতীয় লোকনাট্য পৰম্পৰাৰ মূল ভেটি হ'ল কথকতা পৰম্পৰা। এজন বা একাধিক কথক বা গায়ক বা আবৃত্তিকাৰে বিভিন্ন গীত, নৃত্য আৰু বাদ্য-যন্ত্ৰৰ সহায়েৰে কাহিনীভাগ বৰ্ণনা কৰাৰ লগতে ব্যাখ্যা কৰি, অভিনয় কৰি লোক মনোৰঞ্জনৰ ব্যৱস্থা কৰে। অসমৰ লোকনাট্য পৰম্পৰাও ইয়াৰ উৰ্দ্ধত নহয়। অসমৰ লোকনাট্য পৰম্পৰাত এই কথকজনক সূত্রধাৰ, ওঝা, ওজা, আদি বিভিন্ন নামেৰে জনা যায়।

জানি থোৱা ভাল

লোকনাট্যৰ কাহিনীভাগ মূলতঃ দুটা প্ৰধান ভাগত বিভক্ত— ধৰ্মনিৰপেক্ষ আৰু ধৰ্মীয় আদৰ্শ প্ৰধান। এই দুটা মূল বিভাগৰ পৰা কেইবাটাও উপবিভাগ ওলাইছে। সেয়ে এনেদৰে দেখুৱাব পাৰি—

লোকনাট্যৰ কেইটিমান উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য —

- সাধাৰণতে সহ-অভিনয় নচলে
- মুখাৰ বহুল প্ৰয়োগ
- পোহৰৰ বাবে সাধাৰণতে ভোট বা পেট্ৰোমাক্সৰ ব্যৱহাৰ
- সাধাৰণতে অস্থায়ী মঞ্চৰ ব্যৱহাৰ
- বহুৱা চৰিত্ৰৰ প্ৰাধান্য
- বহুৱা চৰিত্ৰৰ প্ৰাধান্য
- সূত্রধাৰ বা ওজাৰ প্ৰাধান্য
- গায়ন-বায়নৰ স্থিতি তথা পূৰ্বৰংগ আৰু বন্দনাৰ পৰিৱেশন
- অৰ্থবহ হস্ত মুদ্রাৰ ব্যৱহাৰ
- অনেক ক্ষেত্রত নৃত্য-ভংগীত কথোপকথনৰ ব্যৱহাৰ

অসম লোকনাট্য পৰম্পৰাৰ এখন চহকী ৰাজ্য। অসমৰ বিভিন্ন লোকনাট্যসমূহক পণ্ডিতসকলে বেলেগ বেলেগ ধৰণে শ্ৰেণীবিভাগ কৰি আলোচনা কৰিছে। কিন্তু অসমৰ ভালেমান লোকনাট্যানুষ্ঠানত শ্ৰেণী বিভাজনৰ বাবে নিৰ্ধাৰণ কৰা উপকৰণসমূহ এনে ধৰণে মিহলি হৈ থাকে যে এইবোৰৰ পাৰ্থক্য সুস্পষ্ট নহয়। এটাৰ পৰা আনটোক নিলগাই চাবৰ অসুবিধা। পৰৱৰ্তী অধ্যায়ত আমি অসমৰ কেইটামান বিশেষ লোকনাট্যানুষ্ঠাৰ বিষয়ে বহলাই অধ্যয়ন কৰিম।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ লোকনাট্যক প্ৰধানতঃ কেইটা আৰু কি কি প্ৰধান ভাগত বিভাজন কৰি আলোচনা কৰিব পাৰি?

.....

চিন্তা-চৰ্চা কৰক — ১৪.১

অসমৰ বিভিন্ন লোকনাট্যানুষ্ঠানৰ বিষয়ে এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰি চমুকৈ পৰিচয় দাঙি ধৰিবলৈ যত্ন কৰক।

১৪.৫ অসমৰ কেইটামান নিৰ্বাচিত লোকপৰিৱেশ্য কলা

অধ্যায়টোৰ পৰিচয় অংশত ইতিমধ্যে আমি উল্লেখ কৰিছোঁ যে অসমত প্ৰচলিত ওজাপালি, কুশান-গান, ঢুলীয়া ভাওনা আৰু খুলীয়া ভাওনাৰ বিষয়ে এই অধ্যায়টোত আমি অধ্যয়ন কৰিম। তলত এই কেউটা লোকনাট্যানুষ্ঠানৰ বিষয়ে বহলাই আলোচনা কৰা হ'ল।

১৪.৫.১ পুতলা নাচ

সমগ্ৰ বিশ্বতে প্ৰচলিত লোকনাট্যানুষ্ঠানবোৰৰ ভিতৰত পুতলা নাচ বা পুতলাভিনয় অন্যতম আৰু ই অতি প্ৰাচীন পৰম্পৰা হিচাপে স্বীকৃত। পুতলা এক নিৰ্জীৱ বস্তু বা সামগ্ৰী; ইয়াক সূতা, ৰছী, লাঠি আদিৰে পৰিচালনা কৰি কোনো কাহিনী বা ঘটনা বৰ্ণনা কৰা হয়। ভাৰততো অতীজৰে পৰা পুতলা নাচৰ পৰম্পৰা প্ৰচলন থকাৰ বিভিন্ন স্বাক্ষৰ আছে। ভৰত মুণিৰ *নাট্যশাস্ত্ৰত* "সূত্ৰংধাৰয়তি" পদটো লিপিবদ্ধ হোৱাৰ পৰাই আমি ধাৰণা কৰিব পাৰোঁ যে এই কিতাপখন লিখাৰ পূৰ্বৰে পৰাই ভাৰতত পুতলা নাচৰ পৰম্পৰা প্ৰচলন আছিল। ঠিক সেইদৰে পতঞ্জলীৰ *মহাভাষ্যত* পুতলাৰ জৰিয়তে "কংস বধ"ৰ অভিনয় প্ৰদৰ্শন কৰাৰ কথা উল্লেখ আছে।

অসমতো অতীজৰেপৰা পুতলা নাচ প্ৰচলন থকাৰ প্ৰমাণ পোৱা যায়। খ্ৰীঃ দশম-একাদশ শতিকাত লিখা *কালিকা পুৰাণ* পুথিখনত শুক্লপক্ষৰ পুষ্যানক্ষত্ৰযুক্ত তৃতীয়া তিথিত চণ্ডিকা দেৱীক "পাঞ্চালিকা বিহাৰ" আৰু শিশু কৌতুকেৰে উপাসনা কৰা বিধি লিপিবদ্ধ হৈছে। ঠিক সেইদৰে শংকৰদেৱৰ জন্মৰ বাইছ দিনৰ দিনা কুসুম্বৰ ভূঞাৰ ঘৰত পুতলা নাচ আয়োজন কৰাৰ কথা *কথা-গুৰুচৰিতত* উল্লেখ আছে। শংকৰদেৱৰ লিখনিতো উল্লেখ আছে—

কতো গীত গান্ত কৃষ্ণ গোপীৰ বচনে।
ছায়া পুতলাক যেন নচাৱে যতনে।।

আৰু

টাটেকীয়া যেন জড় পুতলাক
যন্ত্ৰত তুলি নচাৱৈ।

এই দুয়োটা কথাৰ পৰাই দশম-একাদশ শতিকাৰ আগৰে পৰাই অসমত যে পুতলাভিনয়ৰ পৰম্পৰা প্ৰচলিত আছিল তাৰ প্ৰমাণ পাব পাৰি। মধ্যযুগত পুতলাভিনয়ৰ সূত্ৰধাৰজনক বুজাবলৈ "তাতকীয়া" পদটো প্ৰয়োগ কৰা হৈছিল। ঠিক সেইদৰে যাদু-মন্ত্ৰজনা ব্যক্তিকো এই অভিধাৰে বিভূষিত কৰা হৈছিল। তাৰ পৰাই শংকৰদেৱে তেওঁৰ লিখনিত "টাটেকীয়া" অভিধাটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল বুলি ধাৰণা কৰিব পাৰি।

মন কৰিবলগীয়া যে সমগ্ৰ পৃথিৱীত চাৰি প্ৰকাৰৰ পুতলা নাচৰ প্ৰচলন আছে— দস্তান পুতলা, লাঠি পুতলা, ছাঁয়া পুতলা আৰু ৰছী পুতলা। এটা সময়ত হয়টো ছাঁয়া পুতলাৰ প্ৰচলন অসমত আছিল কিন্তু ৰ্বতমান সেয়া বিলুপ্ত। আনহাতে ৰছী পুতলাৰ পৰম্পৰা এটি অতীজৰে পৰা ৰ্বতমানলৈকে চেগা-চোৰোকাকৈ হ'লেও ৰ্বতি আছে। আনহাতে এই পৰম্পাৰও এটা সময়ত মন্দিৰ বা ধৰ্মীয় কৃত্যৰ লগতহে সম্পৰ্কীত হৈ আছিল বুলি অনুধাৱন কৰিব পাৰি। কাৰণ, পুতলা নাচ সাধাৰণতে বিভিন্ন পূজা-উপাসনা, সংস্কাৰমূলক কৃত্য, চূড়াকৰণ, উপনয়ন, বিবাহ, মৃতকৰ শ্ৰাদ্ধৰ অন্তত অনুষ্ঠিত কৰা হৈছিল। ঠিক সেইদৰে দেউল, ফাকুৱা, ভঠেলি আদি উচৱৰ লগত সংগতি ৰাখিও পুতলাভিনয়ৰ আয়োজন কৰা হয়।

অসমত ৰছিৰে পৰিচলনা কৰা পুতলাসমূহ মূলতঃ ঢিলা কাঠ (মদাৰ, ওডাল, মজ, নিম আদি), কুঁহিলা, বাঁহৰ কামি বা তমাল বা দৈ আদিৰে নিৰ্মাণ কৰা হয়। কাঠ আৰু কুঁহিলাৰে নিৰ্মিত পুতলাত নিৰ্দষ্ট স্থানত মূৰ, চকু, কাণ, মুখ আদি হেঙুল-হাইতালেৰে সুসজ্জিত কৰি দিয়া হয়। আনহাতে বাঁহৰ কামি বা তমাল বা দৈৰে নিৰ্মিত পুতলাসমূহ সৰু সৰু পাতল ঢাৰীৰ দৰে বৈ আকৃতিগতভাৱে ঘূৰাই তাৰ ওপৰত গোবৰ মিশ্ৰিত মাটি সানি শুকুৱাই ৰং কৰা হয়। পুতলা নিৰ্মাণ কৰা ব্যক্তিগৰাকীক কাৰিকৰ (কামৰূপত), চিতিকাৰ (দৰঙত), খনিকৰ (উজনি ফালে), মালাকৰ বা সোলাকৰ (গোৱালপাৰ অঞ্চলত) নামেৰে জনা যায়।

পুতলা নাচত বিবৃত কাহিনীভাগ সাধাৰণতে *ৰামায়ণ, মহাভাৰতৰ* পৰা গ্ৰহণ কৰা হৈছিল যদিও আন আন পু�ৰাণৰ কাহিনীৰ আধাৰতো নাট ৰচনা হোৱাৰ প্ৰমাণ আছে। আনকি বহুসময়ত তদানীন্তন কালৰ ঘটনাও ইয়াৰ কাহিনী হিচাপে গ্ৰহণ কৰা দেখা যায়। তেনে কেইখনমান নাট হ'ল— "কট্ৰোল-পু�ৰাণ", "ছাত্ৰ-আন্দোলন", "চি. পি. আৰ. আৰ" আদি।

ৰছী পুতলাভিনয়ত সূত্ৰধাৰ বা বাজীকৰজনে দৰ্শকৰ পৰা অদৃশ্য হৈ থাকি হাতৰ আঙুলিৰ ৰছী বান্ধি লৈ পুতলাসমূহ প্ৰদৰ্শন কৰে। দলটোত গায়ন, বায়ন, ডাইনা-পালি আৰু পালি থাকে। তেওঁলোকে মঞ্চৰ কাষতে অৱস্থান কৰি সহযোগ কৰে। সূত্ৰধাৰজনে মঞ্চৰ পিছফালে লুকাই থাকি পুতলাসমূহ নিয়ন্ত্ৰণ কৰে। পুতলা নাচত সাধাৰণতে খুটিতাল, খোল বা মৃদংগ, বাঁহ-কলগছৰ পাত-নাৰিকলৰ পাত অথবা নলৰ পাবেৰে সজা পেঁপা ব্যৱহাৰ কৰা হয়। সূত্ৰধাৰে পেঁপাৰে ভিন ভিন স্বৰ উলিয়াই পুতলাৰ মুখত ভাষা দিয়ে। সাধাৰণতে মূল নাটৰ লগত সম্পৰ্ক থকা পুতলাৰ লগতে মাজে মাজে নিৰ্মল হাস্যৰসৰ যোগান ধৰিবলৈকো পৃথকে পৃথকে পুতলা নিৰ্মাণ কৰি প্ৰদৰ্শন কৰা হয়। সেইবোৰকো ঠাইভেদে ভিন ভিন নামেৰে জনা যায়।

পুতলা নাচৰ ওজাজনে বগা ধুতী, বগা চোলা পৰিধান কৰে। মূৰত চাদৰ বা ফুলাম গামোচাৰ পাগ, ডিঙিত গামোচা, কপালত বগা চন্দনৰ ফোট লয়। ঠিক সেইদৰে সূত্ৰধাৰৰ লগতে বাকীসকলেও বগা ধুতী, চোলা পৰিধান কৰে। সুত্ৰধাৰে ডিঙিতো গামোচা লয়। ওজা বা গায়নে ইংগিত প্ৰদান কৰাৰ পাছতে বায়নসকলে বাজনা বজায় আৰু কিছু সময়ৰ পাচত ওজাই সোঁহাতত চোৰৰ এডাল লৈ বহাৰ পৰা উঠি সমৰেত ৰাইজক প্ৰতিপাত জনাই বন্দনা-পদ আৰম্ভ কৰে। সেই সময়তেই সূত্ৰধাৰে মঞ্চত পুতলাভিনয় আৰম্ভ কৰে। এনদেৰেই পুতলাভিনয় আৰম্ভ হয়। প্ৰসংগক্ৰমে উল্লেখ কৰি যোৱা হ'ল যে, অসমৰ বিশিষ্ট পুতলা নিৰ্মাতা স্বৰ্গীয় হৰগোবিন্দ শৰ্মাই হাল বোৱা, দমকল মৰা, মটৰ চলোৱা, ট্ৰেইন চলোৱা, উৰা জাহাজ চলোৱা পুতলাও নিৰ্মাণ কৰি প্ৰদৰ্শন কৰিছিল।

যিবোৰ পুতলা ব্যৱহাৰৰ অযোগ্য হৈ পৰে সেই পুতলাসমূহ বোৰতী নদীত সন্মান সহকাৰে উটুৱাই দিয়া হয়। এটা কথা ঠিক যে পুতলাভিনয়ৰ বোৱতী পৰম্পৰাত ভিন ভিন সময়ত তদানীন্তন সময়ৰ ৰূপ ভালদৰেই পৰিছিল। সাম্প্ৰতিক সময়ত অসমত বহু কম সংখ্যক লোকেহে এই কলা পৰম্পৰাৰ লগত সংযুক্ত হৈ আছে।

১৪.৫.২ ওজাপালি

অসমৰ প্ৰাচীন পৰিৱেশ্য কলাসমূহৰ ভিতৰত এটা উল্লেখযোগ্য অৰ্ধ নাটকীয় নাট্যানুষ্ঠান হ'ল ওজাপালি। এই পৰম্পৰা মূলতঃ ধৰ্মীয় প্ৰসংগৰ লগত সম্পৃক্ত। মন কৰিবলগীয়া যে সৰ্বভাৰতীয় ***কথকতা*** পৰম্পৰাৰ সৈতে এই লোকনাট্যৰ সাদৃশ্য অতি

স্পষ্ট। সেই বাবেই নবীন চন্দ্র শর্মাই মন্তব্য কৰিছে — "অর্ধ নাটকীয় সমল বিশিষ্ট আনুষ্ঠেয় কলা ওজাপালি যথার্থতে সর্বভাৰতীয় কথকতা পৰম্পৰাৰ প্রত্যক্ষ ধাৰক আৰু বাহক।" প্রাক্-শংকৰী যুগৰে পৰা অসমত ওজাপালিৰ প্রচলন আছিল বুলি সমালোচকসকলে মত পোষণ কৰে। ওজাপালি অনুষ্ঠানত ওজা আৰু পালিসকলে গীত, কথোপকথন, অভিনয়ৰ জৰিয়তে মূলতঃ *ৰামায়ণ, মহাভাৰত* আৰু বিভিন্ন পু�ৰাণৰ কাহিনী উপস্থাপন কৰে। লোকজীৱনত প্রচলিত ভাষাৰে কথোপকথনৰ মাধ্যমেৰে ক'ব বিচৰা বিষয়বস্তু দর্শকক বুজাই দিয়ে। এই অর্ধ নাটকীয় অনুষ্ঠানটোৰ গঠন আৰু বিকাশত আর্য সংস্কৃতিৰ লগতে আর্যভিন্ন সংস্কৃতি আৰু থলুৱা সমলৰ সু-সমন্বয় ঘটিছে। সেই বাবেই হয়তো কোৱা হৈছে — "থলুৱা আৰু আর্যভিন্ন সাংস্কৃতিক সমলৰ প্রভাৱৰ ত্রিৱেণী সংগমত ওজাপালি অনুষ্ঠানৰ বিকাশ ঘটি এক শক্তিশালী পৰম্পৰাৰ সৃষ্টি কৰিছে।" ওজাপালি অনুষ্ঠান অসমৰ মার্গীয় শৈলীৰ প্রতিষ্ঠিত পৰম্পৰা বহন কৰিব পৰা তিনিটা নৃত্য ধাৰা ভিতৰৰ এটা। এই কথা আমি সত্রীয়া পৰিৱেশ্য কলা সম্পর্কে আলোচনা কৰি আহোঁতেও উল্লেখ কৰি আহিছোঁ। ভাৰতৰ এগৰাকী বিখ্যাত কলাতত্ত্ববিদ কপিলা বাৎসায়নেও এই প্রসংগত মন্তব্য আগবঢ়াই গৈছে — "The dance of Ojâ bear many resemblances to the classical dances of India. The accompanying music is also close to the classical ragâs."

কথকতা পৰম্পৰাৰ প্রত্যক্ষ ধাৰক আৰু বাহক ওজাপালিৰ সৃষ্টিৰ ক্ষেত্রত বহুতো পুৰাকথা (Myth) আৰু জনশ্রুতি জড়িত হৈ আছে। প্রথমটি মতবাদ অনুসৰি এই কলাশিল্পবিধৰ উদ্ভৱ হৈছিল দেৱতাৰ অনুগ্রহত। ইন্দ্রৰ অভিশাপ মতে অর্জুন এবছৰৰ বাবে নপুংসক হৈছিল আৰু সেই সময়ছোৱাত বৃহন্নলাৰূপে বিৰাট পুত্রী উত্তৰাক গান্ধর্ব বিদ্যাৰ শিক্ষা প্রদান কৰিছিল আৰু সেয়াই ওজাপালি বিদ্যা। দৰঙত প্রচলিত আন এটি মতবাদ মতে 'পাৰিজাতী' নামৰ ব্যাসিনী মহিলা এগৰাকীয়ে সপোনত লাভ কৰিছিল এই বিদ্যা আৰু তেওঁ পৰৱর্তী সময়ত তেওঁৰ শিষ্যসকলক শিকায়। আন এক মতবাদ অনুসৰি ব্যাসকলাই আৰু কেন্দুকলাই নামৰ ককাই-ভায়েক ইয়াৰ প্রৱর্ত্তক আৰু দুয়ো ক্রমান্বয়ে বিয়াহ আৰু সুকনানি ওজাপালিৰ প্রৱর্ত্তক। মন কৰিবলগীয়া যে সমগ্র ভাৰততে একে ধৰণৰ বা সমধর্মী বিবিধ লোকনাট্য পৰম্পৰাৰ প্রচলন আছে।

ওজাপালি অনুষ্ঠানক পাঠ, প্রসংগ, সংযুতি, পৰিৱেশন শৈলী বা প্রণালীৰ আধাৰত বিভিন্ন ধৰণে শ্রেণী বিভাজন কৰি আলোচনা কৰিব পাৰি। এই কলাশিল্প বিধৰ মূল বা অন্যতম লক্ষ্য কাহিনী কথন আৰু গীত-পদৰ আবৃত্তি। ওজাপালি অনুষ্ঠানৰ পাঠ তথা বিষয়বস্তুৰ আধাৰত সামগ্রিকভাৱে — (ক) মহাকাব্য আশ্রয়ী ওজাপালি আৰু (খ) মহাকাব্য অনাশ্রয়ী ওজাপালি বুলি বিভাজন কৰিব পাৰি। ঠিক সেইদৰে অনুষংগৰ ফালৰ পৰা ইয়াক পুনৰ (ক) বিষ্ণু পূজাৰ লগত জড়িত ওজাপালি আৰু (খ) শাক্ত অনুষংগ বা দেৱী পূজাৰ লগত জড়িত ওজাপালি বুলিও বিভাজন কৰিব পাৰি।

অসমত প্ৰচলিত বিবিধ ওজাপালি শৈলীক অনুষংগ অনুসৰি কৰা এই দুই বিভাজনত এনেদৰে অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পাৰি ঃ- ব্যাস-ওজাপালি, ৰায়মন সংগীত বা *ৰামায়ণ* গোৱা ওজাপালি, ভাউৰা ওজাপালি, দুৰ্গাৱৰী ওজাপালি, সত্ৰীয়া ওজাপালি, পাঞ্চালী ওজাপালি আৰু দুলড়ী ওজাপালি— বিষ্ণু পূজাৰ লগত জড়িত ওজাপালিৰ অন্তৰ্ভুক্ত। ঠিক সেইদৰে সুকনান্নী ওজাপালি, বিষহৰি ওজাপালি, মাৰে-গান, পদ্মা পুৰাণ বা পদ্দা পুৰাণৰ গান, তুকুৰীয়া ওজাপালি, গীতালু-গীত বা গাহান, ৰাখোৱাল গীত শাক্ত অনুষংগ বা দেৱী পূজাৰ লগত জড়িত ওজাপালিৰ অন্তৰ্গত।

ওজাপালি অনুষ্ঠানসমূহত মূলতঃ এজন ওজা, এজন ডাইনা পালি আৰু কেইবাজনো পালি থাকে। ওজা আৰু ডাইনা পালিয়ে কথোপকথন, নৃত্য-ভংগিমাৰে লোকৰঞ্জনপূৰ্ণ ঘটনা বা কাহিনী উপস্থাপন কৰি নাট্যানুষ্ঠানৰ মূল কাহিনীভাগ আগুৱাই লৈ যায়। ওজাই 'দিহা'ৰে আৰম্ভ কৰি একোটি কাহিনী বিভিন্ন ৰাগত গাই যায় আৰু পালিসকলে খুটিতাল বজাই ভৰিৰে তাল ৰাখি সেইখিনি দোহাৰে। ইয়াত হস্তমুদ্ৰাৰ প্ৰদৰ্শনো এক বিশেষ বৈশিষ্ট্য বুলি ক'ব পাৰি। আপুনি নিশ্চয় জানে যে জন সমাজত প্ৰচলিত প্ৰায়বিলাক ধৰ্মীয় কৃত্যৰ সৈতে একো একোটা মিথ বা লোককথাৰ প্ৰচলন থাকে। ধৰ্মীয় কৃত্যসমূহ সম্পাদন কৰোঁতে অনুষংগৰূপে মিথসমূহৰ আংগিক-বাচিক ৰূপায়ণ কৰা যায়। ওজাপালি অনুষ্ঠানতো মূলতঃ এই প্ৰকাৰ্যই সম্পাদন কৰা হয়। ইয়াৰ অভিনয় অংশবোৰত অনুকৰণাত্মক (mimetic) অভিনয়ৰ লগতে প্ৰয়োজন সাপেক্ষে মুখাৰ ব্যৱহাৰ কৰা হয়, মাজে মাজে অসংগতিপূৰ্ণ কাৰ্যাৱলীৰে স্থূল হাস্যৰসৰ উদ্ৰেক কৰা হয় আৰু মাজে মাজে সমসাময়িক ঘটনাৰ সৈতে সংগতি স্থাপন কৰি তীৰ্যক মন্তব্য ব্যক্ত কৰা হয়। প্ৰসংগক্ৰমে উল্লেখ কৰি যাওঁ যে সত্ৰীয়া ওজাপালিত অৱশ্যে অসংগতিপূৰ্ণ কাৰ্যাৱলীৰে স্থূল হাস্যৰসৰ উদ্ৰেক কৰা নহয় আৰু সত্ৰ বিশেষে ইয়াৰ পৰিৱেশন শৈলীৰ ভিন্নতা আছে। ওজাপালি অনুষ্ঠানত ডাইনা পালিয়ে এক বিশিষ্ট ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে। তেওঁৰেই বিষয়বস্তু আগ বঢ়াই নিয়াত ওজাক সহায় কৰাৰ লগতে কথোপকথনৰ জৰিয়তে ওজাই উত্থাপন কৰা প্ৰাসংগিক প্ৰশ্নসমূহৰ উত্তৰ প্ৰদানৰ আলমতে সুধী সমাজক নাটকীয় সংলাপ, অংগী-ভংগী আৰু নাট্যভিনয়ৰ সোৱাদ প্ৰদান কৰে ।

আমাৰ এই আলোচনাত সামগ্ৰিকভাৱে ওজাপালিৰ বিষয়ে এটি ধাৰণাহে প্ৰদান কৰা হ'ল। ইতিমধ্যে আমি উল্লেখ কৰি অহা প্ৰত্যেক বিধ ওজাপালিৰে নিজা নিজা বিশেষ বৈশিষ্ট্য আছে। পাঠ্যবিষয়ত সেই বিষয়ে অন্তৰ্ভুক্ত নোহোৱাত বহলাই আলোচনা কৰাৰ পৰা বিৰত থকা হ'ল।

চিন্তা-চর্চা কৰক — ১৪.১

অধিক জানিবলৈত উল্লেখ কৰা পুথিসমূহৰ সহায়েৰে প্ৰত্যেক বিধ ওজাপালিৰ বিবিধ বৈশিষ্ট্য, অনুষংগ তথা পৰিৱেশন শৈলীৰ বিষয়ে একোটা টোকা প্ৰস্তুত কৰিবলৈ যত্ন কৰক।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৬ ঃ কোনখন পুথিত শুক্লপক্ষৰ পুষ্যানক্ষত্রযুক্ত তৃতীয়া তিথিত চণ্ডিকা দেৱীক "পাঞ্চালিকা বিহাৰ" আৰু শিশু কৌতুকেৰে উপাসনা কৰা বিধি লিপিবদ্ধ হৈছে?

.....

প্রশ্ন নং ৭ ঃ ওজাপালি অনুষ্ঠানৰ পাঠ তথা বিষয়বস্তুৰ আধাৰত সামগ্রিকভাৱে কেইটা আৰু কি কি ভাগত বিভাজন কৰা হয়?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৮ ঃ ওজাপালি অনুষ্ঠানৰ বিষয়বস্তু আগ বঢ়াই নিয়াত মূলতঃ কোনে কোনে বিশিষ্ট ভূমিকা গ্রহণ কৰে?

.....

১৪.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- কৃষিকার্যৰ আৰম্ভণিৰ পৰা আৰম্ভ কৰি শস্য চপোৱালৈকে নাৰী-পুৰুষৰ উৰ্বৰতাজনিত বিবিধ লোকাচাৰ, ধর্মীয় পৰম্পৰা, লোক মনোৰঞ্জন, কর্মস্পৃহা বৃদ্ধি আদি বিভিন্ন কাৰকৰ আধাৰতেই গীত, নৃত্য আৰু নাট্যৰ সৃষ্টি হয়। এই গীত, নৃত্য আৰু লোকনাট্যৰ সমষ্টিয়েই হ'ল লোকপৰিৱেশ্য কলা।
- বৈদিক যুগৰ পৰাই ভাৰতৰ পৰিৱেশ্য কলাসমূহৰ বিকশিত ৰূপ প্রতিভাত হয়। ভৰতমুনিৰ *নাট্যশাস্ত্রই* ইয়াৰ প্রমাণ দাঙি ধৰে। ভৰতমুনিৰ *নাট্যশাস্ত্রত* থকা 'ওড্রমাগধী' শব্দৰ পৰাই আমি অসমৰ লোকপৰিৱেশ্য কলাৰ প্রাচীনত্বৰ কথা অনুধাৱন কৰিব পাৰোঁ। কাৰণ ওড্রমাগধীয়ে অংগ, বংগ, কলিংগ, ওড্র, মগধ, পুণ্ড্র, নেপাল, প্রাগ্‌জ্যোতিষ আদি ঠাই সামৰিছে।

- অসমৰ লোকপৰিৱেশ্য কলাক লোকসংগীত আৰু লোকনাট্য— এই দুটা বিভাগত বিভাজন কৰি আলোচনা কৰিব পাৰি। সংগীত বুলি ক'লে আমি বুজোঁ যে ই গীত, বাদ্য আৰু নৃত্যৰ সমষ্টি। সেয়ে ক'ব পাৰি লোকগীত, লোক নৃত্য আৰু লোকবাদ্যৰ সমন্বয়েই হ'ল লোকসংগীত। অসমৰ লোকসমাজখন বিভিন্ন লোক সংগীতেৰে ভৰি আছে। গীতৰ বিষয়বস্তু তথা পৰিৱেশন কৰা অনুষংগ অনুসৰি ইয়াক উৎসৱ-অনুষ্ঠানমূলক গীত, আখ্যান গীত আৰু বিবিধ বিষয়ক গীত হিচাপে বিভাজিত কৰি আলোচনা কৰিব পাৰি।
- সাধাৰণতে যি বোৰ নৃত্য পৰিমার্জিত, ৰীতিবদ্ধ, প্রণালীবদ্ধ নহয় তেনে নৃত্যকে লোকনৃত্য বোলা হয়। লোকগীতক মূলতঃ যিদৰে তিনিটা ভাগত ভাগ কৰি আলোচনা কৰিব পাৰি ঠিক সেইদৰে অসমৰ লোকনৃত্যসমূহকো পূজা-উপাসনাৰ লগত জড়িত নৃত্য আৰু উৎসৱ-অনুষ্ঠানৰ লগত সম্পর্কযুক্ত নৃত্য — এই দুটা ভাগত আলোচনা কৰিব পাৰি।
- সংগীতৰ ক্ষেত্রত ধ্বনি সৃষ্টি কৰিবৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা যিকোনো উপাদানকে বাদ্য-যন্ত্র বোলা হয়। অতি প্রচীন কালৰে পৰা অসমত বিবিধ লোকবাদ্যৰ প্রচলন হৈ আহিছে। অসমৰ লোকবাদ্যসমূহক তত বাদ্য, অৱনদ্ধ বাদ্য, ঘন বাদ্য আৰু সুষিৰ বাদ্য — এই চাৰি ভাগত সামৰি লৈ আলোচনা কৰিব পাৰি।
- লোকনাট্য এক প্রকাৰৰ গীতাভিনয় বা নৃত্য-গীত-বাদ্য আৰু অভিনয়ৰ সমষ্টি। বহুসময়ত লোকনাট্যত নৃত্য-গীতৰ আধিক্যহে দেখা যায়। লোকনাট্যৰ সৃষ্টিৰ মূলতে আছে বিভিন্ন ধর্মীয় কৃত্য আৰু উৎসৱ-অনুষ্ঠান। অসম লোকনাট্য পৰম্পৰাৰ এখন চহকী ৰাজ্য। অসমৰ বিভিন্ন লোকনাট্যসমূহক পণ্ডিতসকলে বেলেগ বেলেগ ধৰণে শ্রেণীবিভাগ কৰি আলোচনা কৰিছে। কিন্তু অসমৰ ভালেমান লোকনাট্যানুষ্ঠানত শ্রেণী বিভাজনৰ বাবে নির্ধাৰণ কৰা উপকৰণসমূহ এনে ধৰণে মিহলি হৈ থাকে যে এইবোৰৰ পার্থক্য সুস্পষ্ট নহয়।
- সমগ্র বিশ্বতে প্রচলিত লোকনাট্যানুষ্ঠানবোৰৰ ভিতৰত পুতলা নাচ বা পুতলাভিনয় অন্যতম আৰু ই অতি প্রাচীন পৰম্পৰা হিচাপে স্বীকৃত। অসমতো অতীজৰেপৰা পুতলা নাচ প্রচলন থকাৰ প্রমাণ পোৱা যায়। ইয়াৰ লগতে অসমৰ পুতলা নাচৰ পৰম্পৰা সম্পর্কে অধ্যায়টোত বহলাই আলোচনা দাঙি ধৰা হৈছে।
- অসমৰ প্রাচীন পৰিৱেশ্য কলাসমূহৰ ভিতৰত এটা উল্লেখযোগ্য অর্ধ নাটকীয় নাট্যানুষ্ঠান হ'ল ওজাপালি। এই পৰম্পৰা মূলতঃ ধর্মীয় প্রসংগৰ লগত সম্পৃক্ত। মন কৰিবলগীয়া যে সর্বভাৰতীয় কথকতা পৰম্পৰাৰ সৈতে এই লোকনাট্যৰ সাদৃশ্য অতি স্পষ্ট। ওজাপালি শীর্ষক লোকনাট্যানুষ্ঠানৰ বিষয়ে অধ্যায়টিৰ মাধ্যমেৰে আপুনি সবিশেষ জানিব পাৰিলে।

১৪.৭ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) অসম নাট্য সন্মিলন (১৯৯১); *ভৰতৰ নাট্যশাস্ত্ৰ;* নগাঁও ঃ অসম নাট্য সন্মিলন।

২) কাকতি, বাণীকান্ত (২০০৬); *বাণীকান্ত ৰচনাৱলী, অসমীয়া খণ্ড;* গুৱাহাটী ঃ অসম সাহিত্য সভা।

৩) গগৈ, লীলা (১৯৯৪); *অসমৰ সংস্কৃতি;* ডিব্ৰুগড় ঃ বনলতা।

৪) গোস্বামী, প্ৰফুল্ল দত্ত (১৯৮৬); *অসমীয়া জনসাহিত্য;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্ৰকাশ প্ৰাইভেট লিমিটেড।

৫) তাহেৰ, মহম্মদ (মুখ্য সম্পা.) (২০০৫); *বিশ্বকোষ (অষ্টম খণ্ড);* গুৱাহাটী ঃ অসম সাহিত্য সভা।

৬) তাহেৰ, মহম্মদ (মুখ্য সম্পা.) (২০০৬); *বিশ্বকোষ (নৱম খণ্ড);* গুৱাহাটী ঃ অসম সাহিত্য সভা।

৭) দাস, যুগল; *অসমৰ লোককলা;* গুৱাহাটী।

৮) নাৰ্জি, ভবেন (১৯৭১); *বড়ো-কছাৰীৰ সমাজ আৰু সংস্কৃতি;* গুৱাহাটী।

৯) নেওগ, মহেশ্বৰ (১৯৯৫); *পুৰণি অসমৰ সমাজ আৰু সংস্কৃতি;* গুৱাহাটী ঃ নিউ বুক ষ্টল।

১০) নেওগ, মহেশ্বৰ (১৯৬৪), *অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা;* গুৱাহাটী ঃ চন্দ্ৰ প্ৰকাশ।

১১) নেওগ, হৰিপ্ৰসাদ আৰু গগৈ, লীলা (সংকলন আৰু সম্পা) (১৯৮৯); *অসমীয়া সংস্কৃতি;* ডিব্ৰুগড় ঃ বনলতা।

১২) বৰদলৈ, নিৰ্মলপ্ৰভা (১৯৭১); *অসমৰ লোকসংস্কৃতি;* গুৱাহাটী ঃ লয়ার্ছ বুক ষ্টল।

১৩) বৰুৱা, বিৰিঞ্চি কুমাৰ (১৯৮৫); *অসমৰ লোকসংস্কৃতি;* গুৱাহাটী।

১৪) ভৰালী, শৈলেন (১৯৯২); *অসমীয়া লোক-নাট্য পৰম্পৰা;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্ৰকাশ প্ৰাইভেট লিমিটেড।

১৫) ৰাজবংশী, পৰমানন্দ (সম্পা.) (২০০৩); *অসমীয়া জাতি আৰু সংস্কৃতি;* গুৱাহাটী ঃ প্ৰাগ্‌জ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়।

১৬) হাকাচাম, উপেন ৰাভা (২০১০); *অসমৰ জনজাতীয় সংস্কৃতি;* গুৱাহাটী ঃ বাণী মন্দিৰ।

১৭) শৰ্মা, নবীন চন্দ্ৰ (১৯৯৮); *অসমীয়া লোকসংস্কৃতিৰ আভাস;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্ৰকাশ প্ৰাইভেট লিমিটেড।

১৮) শৰ্মা, নবীন চন্দ্ৰ (২০০৯); *ভাৰতৰ উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলৰ পৰিৱেশ্য কলা;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১৯) শৰ্মা, সত্যেন্দ্ৰনাথ (২০০২); *অসমীয়া নাট্য সাহিত্য;* গুৱাহাটী ঃ সৌমাৰ প্ৰকাশ।

২০) শর্মা, সত্যেন্দ্রনাথ (১৯৮৬); *অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত;* গুৱাহাটী ঃ সৌমাৰ প্রিণ্টিং এণ্ড পাব্লিছিং।

২১) শইকীয়া, অজিৎ (সম্পা.)(২০০৮); *ছশ বছৰৰ অসমীয়া নাটক ঃ পৰম্পৰা আৰু পৰিৱর্তন;* দুলীয়াজান ঃ পথাৰ প্রকাশ।

২২) হাজৰিকা, বিশ্বেশ্বৰ (২০০৩); *অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী (প্রথম খণ্ড);* গুৱাহাটী ঃ আনন্দৰাম বৰুৱা ভাষা কলা-সংস্কৃতি সংস্থা।

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

২৩) Baruah, B. K. (1969). *A Cultural History of Assam*. Guwahati: Lawyer's Book Stall.

২৪) Dorson, R. M. (ed.)(1972). *Folklore and Folklife: An Introduction.* Chicago: The University of Chicago Press.

২৫) Dundes, A. (1978). *Essays in Folkloristics*. Folklore Institute.

২৬) Dutta, B. N. (ed.)(1994). *A Hand Book of Folklore Material of North-East India*. Guwahati: ABILAC.

২৭) Leach, M. (1972). *Standard Dictionary of Folklore*. Funk & Wagnalls.

২৮) Sarma, N.C. (1988). *Essays in the Folklore of North-Eastern India*. Guwahati: Bani Prakasan.

১৪.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ভৰতমুনি।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ নহয়।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ অশুদ্ধ।

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ অৱনদ্ধ বাদ্যক।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ দুটা — ধর্মীয় আদর্শ প্রধান আৰু ধর্ম নিৰপেক্ষ।

৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ *কালিকা পুৰাণ* পুথিখনত শুক্লপক্ষৰ পুষ্যানক্ষত্রযুক্ত তৃতীয়া তিথিত চণ্ডিকা দেৱীক "পাঞ্চালিকা বিহাৰ" আৰু শিশু কৌতুকেৰে উপাসনা কৰা বিধি লিপিবদ্ধ হৈছে।

৭ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ওজাপালি অনুষ্ঠানৰ পাঠ তথা বিষয়বস্তুৰ আধাৰত সামগ্রিকভাৱে দুটা

ভাগত, তথা— (ক) মহাকাব্য আশ্রয়ী ওজাপালি আৰু (খ) মহাকাব্য অনাশ্রয়ী ওজাপালি বুলি বিভাজন কৰিব পাৰি।

৮ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ওজা আৰু ডাইনা পালিয়ে।

১৪.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

বস্তুধর্মী প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ তলত দিয়া প্রশ্নসমূহৰ উত্তৰ লিখক —

ক) লোকনৃত্য মানে কি?

খ) উৎসৱ-অনুষ্ঠানমূলক গীত কাক বোলা?

গ) ওজাপালি অসমৰ মার্গীয় শৈলীৰ নৃত্য পৰম্পৰাৰ অন্তর্ভুক্ত হয়নে?

চুটি প্রশ্ন (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ সমৰ লোকবাদ্য সম্পর্কে এটি টোকা প্রস্তুত কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ অসমৰ লোকনৃত্যৰ পৰিচয় দাঙি ধৰক।

প্রশ্ন ৩ ঃ চমুটোকা লিখক —

ক) অসমৰ উৎসৱ-অনুষ্ঠানমূলক গীত

খ) অসমৰ আখ্যান গীত

গ) অসমৰ পূজা-উপাসনাৰ লগত জড়িত নৃত্য

ঘ) অৱনদ্ধ বাদ্য

ঙ) পুতলাভিনয়

ৰচনাধর্মী প্রশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ অসমৰ লোকসংগীত সম্পর্কে এটি প্রৱন্ধ যুগুত কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ অসমৰ লোকগীত আৰু লোকনৃত্যসমূহৰ অনুষংগ বিচাৰ কৰি শ্রেণীবিভাজন কৰক। প্রতিটো শ্রেণীবিভাগৰে উদাহৰণসহ পৰিচয় দাঙি ধৰক।

প্রশ্ন ৩ ঃ অসমৰ বিভিন্ন উৎসৱ-পার্বনসমূহৰ বিষয়ে এটা টোকা প্রস্তুত কৰক।

প্রশ্ন ৪ ঃ ওজাপালি কাক বোলে? ওজাপালি সম্পর্কে বহলাই আলোচনা কৰক।

*** ***** ***